

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
Opera philosophica 5/2017

KONFERENČNÝ ZBORNÍK / CONFERENCE PROCEEDINGS
17. MEDZINÁRODNÁ KONFERENCIA / 17TH INTERNATIONAL
CONFERENCE

**ETICKÉ MYSLENIE MINULOSTI
A SÚČASNOSTI (ETPP 2017/17)**
Etika v minulosti – minulosť v etike

**ETHICAL THINKING
PAST & PRESENT (ETPP 2017/17)**
Ethics in the Past – the Past in Ethics

Ed. Vasil Gluchman

10. – 11. máj 2017
Červený Kláštor, Slovensko

dejiny etiky, súčasná etika
etika a literatúra
profesijná etika, mravná výchova

10 – 11 May 2017
Červený Kláštor, Slovakia

History of Ethics, Contemporary Ethics
Ethics and Literature
Professional Ethics, Moral Education

**Prešov
2017**

Názov: ETICKÉ MYSLENIE MINULOSTI A SÚČASNOSTI (ETPP 2017/17)

Etika v minulosti – minulosť v etike

Title: ETHICAL THINKING – PAST & PRESENT (ETPP 2017/17)

Ethics in the Past – the Past in Ethics

Editor/Editor: Vasil Gluchman

Edícia/Book Series: Opera philosophica

Garantka edície/Executive Editor: prof. PhDr. Oľga Sisáková, CSc.

Recenzenti/Reviewers: prof. PhDr. Dalimír Hajko, DrSc.

doc. PhDr. Marián Palenčár, CSc.

© prof. PhDr. Vasil Gluchman, CSc. (ed.), 2017

© Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2017

Zborník obsahuje príspevky prijaté medzinárodným vedeckým výborom konferencie. Autori sú zodpovední za obsah príspevkov. / This book includes abstracts and full papers accepted by International Scientific & Review Committee. Authors are responsible for the contents.

Konferenčný zborník je výstupom z riešenia grantovej úlohy KEGA 011PU-4/2015 *Vysokoškolská učebnica dejín etického myslenia na Slovensku I.* / This book is supported by the research project KEGA 011 PU-4/2015 *Handbook "History of Ethical Thinking in Slovakia"*.

Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani žiadna jeho časť sa nesmie reprodukovat', ukladať do informačných systémov ani inak rozširovať bez predchádzajúceho súhlasu majiteľov autorských práv. / All rights reserved. No part of this book covered by the copyright hereon may be reproduced or copied in any form or by any means without written permission from the publisher and editors.

ISBN 978-80-555-1842-8 (printová verzia)

ISBN 978-80-555-1860-2 (elektronická verzia)

Publikácia bola vydaná elektronicky v Digitálnej knižnici UK PU:
<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Gluchman3>

ORGANIZÁTORI KONFERENCIE

Prešovská univerzita v Prešove (Slovensko)
Masarykova univerzita Brno (Česká republika)
Karlova univerzita v Prahe (Česká republika)
Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów (Poľsko)
Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra (Poľsko)

MEDZINÁRODNÝ VEDECKÝ VÝBOR KONFERENCIE

Prof. PhDr. Vasil Gluchman, CSc.
Prešovská univerzita v Prešove (Slovensko)
Prof. PhDr. Viera Bilasová, CSc.
Prešovská univerzita v Prešove (Slovensko)
Prof. PhDr. Petr Jemelka, Dr.
Masarykova univerzita Brno (Česká republika)
PhDr. Wendy Drozenová, PhD.
Karlova univerzita v Prahe (Česká republika)
Prof. dr hab. Grzegorz Grzybek
Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów (Poľsko)
Prof. dr hab. Stefan Konstańczak
Uniwersytet Zielona Góra (Poľsko)

ORGANIZAČNÝ VÝBOR KONFERENCIE

Mgr. Katarína Komenská, PhD.
Mgr. Ján Kalajtzidis, PhD.
Mgr. Lukáš Švaňa, PhD.
Mgr. Michaela Joppová
Mgr. Martin Pazdera

ORGANIZERS

University of Prešov, Slovakia
Masaryk University Brno, Czech Republic
Charles University, Prague, Czech Republic
University of Rzeszow, Poland
University of Zielona Gora, Poland

INTERNATIONAL SCIENTIFIC & REVIEW COMMITTEE

Prof. PhDr. Vasil Gluchman, CSc.
Dean of the Faculty of Arts, University of Prešov, SLOVAKIA
Prof. PhDr. Viera Bilasová, CSc.
Professor at the University of Prešov, SLOVAKIA
Prof. PhDr. Petr Jemelka, Dr.
Professor at the Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC
PhDr. Wendy Drozenová, PhD.
Charles University, Prague, CZECH REPUBLIC
Prof. dr hab. Grzegorz Grzybek
Professor at the University of Rzeszow, POLAND
Prof. dr hab. Stefan Konstańczak
Professor at the University of Zielona Gora, POLAND

ORGANIZATION COMMITTEE

Mgr. Katarína Komenská, PhD.
Mgr. Ján Kalajtzidis, PhD.
Mgr. Lukáš Švaňa, PhD.
Mgr. Michaela Joppová
Mgr. Martin Pazdera

OBSAH / CONTENTS

Predslov	
Foreword	
Vasil GLUCHMAN.....	9
I. Etika v dejinách a súčasnosti	13
Kritická reflexia filozofickej etiky na Slovensku v 18. storočí	
Critical reflection of philosophical ethics in Slovakia	
in the 18 th century	
Vasil GLUCHMAN.....	15
Podoby étosu v 16. – 18. storočí na Slovensku	
Forms of ethos in 16th – 18th century in Slovakia	
Viera BILASOVÁ.....	29
Reflexie dobra a zla v diele Jakuba Jakobeá	
Reflections of good and evil in the work of Jakub Jakobeus	
Lukáš ŠVANA.....	43
K etickým aspektom v tvorbe Izáka Cabana	
On ethical aspects in work of Izák Caban	
Ján KALAJTZIDIS.....	53
Komenského etika a její multidisciplinárny prínos	
Comenius' ethics and its multidisciplinary contribution	
Roman ADAMCZYK.....	69
Rozumnosť ako prirodzenosť: ideál humanity v dielach Barucha	
Spinozu	
The essentiality of rationality: ideal of humanity in the works	
of Baruch Spinoza	
Michaela PETRUFOVÁ JOPPOVÁ.....	93
Kantov projekt etického spoločenstva	
Kant's project of Ethical Commonwealth	
Peter KYSLAN.....	105

Podoby etiky Andreja Vandráka	
The Ethics of Andrej Vandrák	
Gabriela PLATKOVÁ OLEJÁROVÁ.....	117
Byť Európanom. Estetizácia etiky Andreja Vandráka	
Being European: Aesthetization of Andrej Vandrák's ethics	
Lukáš ŠVIHURA.....	129
Człowiek poszukujący etyki. Przedstawiciele szkoły lwowsko-	
warszawskiej o edukacji moralnej młodego pokolenia	
A man seeking ethics: Moral education of children	
and young people in the proposals of representatives	
of the Lvov-Warsaw school	
Stefan KONSTAŃCZAK.....	149
Między personalizmem a konsekwencjalizmem –	
spór o wyższość w doktrynie	
Between personalism and consequentialism – the dispute about	
superiority in doctrine	
Joanna JARCZAK & Zbigniew MAŁODOBRY.....	163
Etyka w społeczeństwie nowego kapitalizmu	
<i>Ethics of the new capitalist society</i>	
Agnieszka JANAS.....	173
Modus Vivendi – vzt'ah etiky a politiky	
Modus Vivendi – the relation between ethics and politics	
Livia ŠEBÍKOVÁ.....	189
II. Etika v literatúre	209
Literárny ethos a morality – Shakespearov odkaz	
Literary line of ethos and morality – Shakespeare's heritage	
František MIHINA.....	211
Etika v minulosti, minulosť v etike v literárnej histórii	
a v umeleckom texte	
Ethics in History, History in Ethics in Literary History	
and Artistic Text	
Viera ŽEMBEROVÁ.....	237

Laická morálka v diele Slovenské verše Petra Benického Layman ethics in the works of Peter Benický "Slovak verses" Ivana ŠEPTÁKOVÁ.....	251
Etický rozmer krátkych prozaických textov Jozefa Ignáca Bajzu The Ethical Dimension of Short Stories and Anecdotes by Jozef Ignác Bajza Gabriela MIHALKOVÁ.....	267
Obraz meštianskej morálky v básnickej tvorbe Bohuslava Tablica The image of the bourgeois morality in the poetry of Bohuslav Tablic Pavol MARKOVIČ.....	297
Morálny rozmer poviedky Jeana Giona <i>Muž, ktorý sadil stromy</i> The Moral Dimension of Fiction "The Man Who Planted Trees" Martin PAZDERA.....	311
Etické aspekty románu <i>Obyčajná tvár</i> Ethical aspects of novel <i>Wonder</i> Nina KENDROVÁ.....	327
III. Etika vo vzdelávaní.....	343
Etický a morálny rozmer výchovy a vzdelávania v minulosti The ethical and moral dimension of education in the past Marta GLUCHMANOVÁ.....	345
Ľudový patriotizmus vo vzdelávaco-pedagogickom procese Haliče druhej polovice 19. storočia (na príklade dedičstva Hryhoria Vrecionu) Folk patriotism in the educational and pedagogical process of Halychyna in the second half of the 19 th century (a case study of the legacy of Hryhoriy Vreciona) Oresta LOSYK.....	357

Profesionalita učiteľa a pestovanie vyššej kultúry: Humboldt vs Parsons Professionalism of the teacher and the higher culture: Humboldt vs Parsons Zuzana DANIŠKOVÁ.....	375
Ponowoczesne uwarunkowania przebiegu współpracy szkoły z rodziną a postawa etyczna nauczyciela Postmodern conditions of cooperation between school and family versus a teacher's ethical attitude Paulina DUBIEL-ZIELIŃSKA.....	385

BYŤ EURÓPANOM. ESTETIZÁCIA ETIKY ANDREJA VANDRÁKA

Lukáš ŠVIHURA

ŠVIHURA, L. (2017): *Being European: Aesthetization of Andrej Vandrák's ethics*. In: V. Gluchman (ed.): *17th International Conference on "Ethical Thinking – Past & Present" (ETPP 2017/17)*. Prešov: FF PU, pp. 129–148.

Abstract

The article updates the work of an important Prešov philosopher and educator Andrej Vandrák *The Elements of Philosophical Ethics*, which shows that scientific personalities of 19th century Prešov were intellectually close to European thought schools. Apart from Kant and Fries Vandrák's works were also influenced by European philosophy as a whole, thus influencing Vandrák's perception of inter alia, good and beautiful and the connection between ethical and aesthetic. These thought in Vandrák's works show known European tendency and the topic which, albeit in a different sense than in his works, became central in the philosophy especially in the second half of the 20th century and is still up-to-date now – aesthetization of ethics. The analyses of aesthetization of ethics in fact prove to be promising in times of rejection of ethical universalism and anthropological essentialism. In this context, some of Vandrák's works are in this context quite inspirational. Nevertheless, Vandrák shows that also our perception of philosophy is closely related to the European cultural and philosophical traditions and the current philosophical thinking, which should be extremely emphasized in these days.

Keywords: Andrej Vandrák, Michel Foucault, ethics, aesthetics, aesthetization of ethics

Lukáš ŠVIHURA

Úvod

Andrej Vandrák (1807–1884) bol významnou persónou filozofie rozvíjanej na území mesta, ktoré domáci filozofi s obľubou označujú ako Atény nad Torysou. Nie je náhodou, že si Prešov toto označenie vyslúžil, ak sa len pozrieme na koncentráciu filozofov, vedcov a pedagógov, ktorí tu od založenia evanjelického a. v. kolégia v roku 1666 pôsobili. Jedným z nich bol aj jeho rektor, Andrej Vandrák, ktorý vďaka štúdiám v zahraničí a otvorenej mysli priniesol do prešovskej filozofie závan európskych hodnôt.

Vplyv európskych hodnôt a európskej filozofie sa iste najväčšmi prejavil najmä vo Vandrákovej etike, o ktorú nám v ďalšom texte pôjde. Mnohí autori, ktorí sa jej venovali, zdôrazňovali predovšetkým vplyv Kantovej a Friesovej filozofie na Vandrákovo myslenie. Tento akcent je iste na mieste, na druhej strane však detailnejšia analýza Vandrákovej učebnice *Prvky filozofickej etiky* odhaľuje to, že niektoré Vandrákove názory majú blízko skôr k etike sókratovej, k etike ako estetiky existencie.

Úlohou nasledujúceho textu je sprostredkovať čitateľovi naznačenú interpretáciu Vandrákových filozofických názorov prostredníctvom analýzy vybraných aspektov jeho etiky, menovite individualizmu, inovatívnosti a originality v etike, ako aj elitárstva a asketiky. Interpretácia založená na analýze týchto aspektov nám napokon umožní Vandrákovu etiku označiť ako estetizovanú, teda takú, ktorá má v niektorých momentoch blízko k súčasným filozofickým modelom estetiky existencie či umenia života. Vandrákovo myslenie sa tak neukazuje iba ako z lokálne a dobovo filozofického hľadiska významné, ale v niektorých momentoch ho možno interpretovať aj ako anticipačné, mimoriadne aktuálne a inšpiratívne pre súčasné filozofické myslenie, zvlášť tú jeho vetvu, v ktorej je premýšľaná etika ako estetika existencie.

Etika ako estetika existencie

Filozofovanie o estetike existencie a umení života sa stalo dominantným asi od polovice 20. storočia a dodnes ide o tému, ktorá je mimoriadne aktuálna, podnetná a inšpiratívna. Pripomína nám takmer

Byť Európanom. Estetizácia etiky Andreja Vandráka

počiatočné formovanie filozofie v myslení Sókrata a jeho filozofických nasledovníkov, no práve tým nám sprítomňuje moment splyvania reálneho života filozofa a jeho filozofie. Moment, ktorý je taký aktuálny, podnetný a inšpiratívny práve dnes, v časoch, ktoré asi od polovice 20. storočia až dodnes predpokladajú ťažkosti filozoficky formulovať metafyzické, antropologické, axiologické a preto tiež etické istoty. V časoch, ktoré však napriek týmto ťažkostiam pociťujú potrebu určitého vedenia života, hoci aj nie univerzálneho a esenciálneho, ale aspoň individuálneho a partikulárneho. Sice ontologicky neukotveného, ale predsa filozoficky funkčného. A ako benefit – o to viac slobodnejšieho, kreatívnejšieho a radostnejšieho.

Jedným z popredných mysliteľov, ktorý v tomto období vystúpil s tematizovaním možnosti takého vedenia života, bol Michel Foucault, ktorým je inšpirovaný *terminus technicus* „etika ako estetika existencie“. Foucault samozrejme nie je jediným protagonistom uvažovania o estetike existencie, alebo, ak chceme, umení života (*τέχνη του βίου*), je však výraznou filozofickou osobnosťou, ktorá nám sprístupnila možnosť nahliadať grécko-rímsku filozofickú činnosť sókratovcov práve optikou estetiky existencie, a ktorá silno ovplyvnila súčasný filozofický diskurz o tejto téme. A čo je podstatné, Foucault nám ukázal, že elementárnym predpokladom estetikej existencie bola etická prax. Práve preto píše o *etike ako estetike existencie*. Tento Foucaultom inšpirovaný pojem by sme v ďalšom texte chceli využiť najmä ako generalizovaný pojem, pod ktorý možno subsumovať niektoré momenty, ktoré boli formulované už v roku 1842 v učebnici etiky významného prešovského filozofa, Andreja Vandráka. Elementárne aspekty modelov umenia života vrátane niektorých momentov Vandránkovej práce *Prvky filozofickej etiky* je vhodné subsumovať práve pod tento pojem, keďže vystihuje skutočnosť, že *conditio sine qua non* estetikej existencie, krásneho života, života ako umeleckého diela, je práve etika.

Nie je však etika ako etika. Ak tu píšeme o etike, nemáme na mysli etiku ako náuku. Etiku tu nechápeme ani ako teóriu morálky či všeobecne platný systém pravidiel. Naopak, opäť tak trochu foucaultovsky, etikou myslíme skôr to, čo sa označuje ako *étos*, *vzťah k vlastnému ja* (Foucault, 2010). Tým sa dostávame k prvému aspektu, ktorý je

Lukáš ŠVIHURA

pre filozofie estetiky existencie, umenia života a pre vybrané momenty Vandránkovej práce signifikantným. Tento aspekt je zároveň najčastejšie na daných filozofiách kritizovaný (čomu sa tu nebudeme zvlášť dom na nevyhnutnosť zachovania témy venovať), nič to však nemení na tom, že je ich inherentnou súčasťou. Ide o *individualizmus v etike*.

Individualizmus, inovatívnosť a originalita v etike

Čo to ale znamená? Ak ostaneme pri Foucaultovi, Joep Dohmen vo vzťahu k nemu píše, že „Foucault navrhuje začínať etiku od individua, čo rozhodne *neimplikuje* jeho podporu narcistického záujmu o seba. Znamená to, že etika začína vzťahom individua so sebou a *odtiaľ* premyslením vzťahov, v ktorých sa formuje život“ (Dohmen, 2003, s. 359). Individualizmus v tomto zmysle nenaznačuje explicitne negatívne konotácie, s ktorými pracuje sociálno-kultúrna kritika. Individualizmus tu len znamená, že počiatkom etiky nie je žiadna metafyzická entita, *exempli gratia* „spoločnosť“ a jej konsenzus na tom, čo je dobro, ale jednotlivec, pre ktorého môže byť modelom na sociálne konanie jeho konanie vo vzťahu k sebe samému. Musíme si pritom uvedomiť, že filozofické predstavy o estetike existencie sú práve dnes *nevyhnutne* individualistické, keďže sa formujú v kultúre, ktorá afirmovala pluralitu ako svoju inherentnú súčasť. Preto môžeme spolu s Dohmenom (2003) konštatovať, že nejstávajú esenciálne pravidlá pre žitie dobrého života, ale že napriek tomu jestvujú mnohé modely či konkrétne realizácie dobrého a krásneho života na základe individuálnych pravidiel. Foucaultovstvo a sókratovstvo sa ohlasujú práve v tom aspekte, že tematizujú snahu o kreáciu individuálnej etiky, o určenie si pravidiel sebe samému a následne o žitie podľa týchto pravidiel. Tie pritom sókratovskí myslitelia nikdy nechápali ako univerzálne platné. Naopak, podľa Foucaulta „základný cieľ, ktorý táto morálka hľadá, má estetickú povahu. Po prvé bol tento druh morálky výhradne problémom osobnej voľby. [...] Išlo o slobodnú voľbu týkajúcu sa malej elity. Dôvodom takého rozhodnutia bola vôľa žiť krásny život a zanechať ostatným sponienku na krásnu existenciu“ (Foucault, 2010, s. 338). Sókratovským mysliteľom teda išlo skôr o „ustanovenie

nejakého druhu morálky, ktorá by bola estetikou existencie“ (Foucault, 2010, s. 340).

Tieto momenty (slobodná osobná voľba určitých pravidiel života a snaha o vyniknutie prostredníctvom krásneho života, t. j. estetika existencie) sú spoločné viacerým predstavám o umení života, nielen Foucaultovej predstave estetiky existencie. Ako príklad možno uviesť Richarda Rortyho, ktorý uvažuje o veľkej dávke originality vo svojej predstave umenia života, ktorú rozvíja v práci *Nahodilosť, ironie, solidarity*, konkrétne v časti o irónii. Originalita a snaha o odlišenie sa iste hladko spájajú s estetickou povahou individuálnej etiky. Už jej estetická povaha, ktorá ju predurčuje na to, aby ostatným slúžila ako „krásna spomienka“, nevyhnutne asocjuje tiež určitú mieru inakosti, povedzme nonkonformnosti, s ktorou by mala každá estetika existencie či každé umenie života do určitej miery počítať.

Ako však do tejto predstavy zapadá etika prešovského filozofa 19. storočia, Andreja Vandráka, o ktorú nám tu napokon ide? Každý, kto sa oboznámil s niektorými prácami tých, ktorí Vandrákovi venovali časť svojho filozofického úsilia, by mal zrejme súdne skonštatovať, že vyššie uvedená predstava estetickej existencie, ktorá je individualistická a originálna, pravdepodobne nijako neoscituje okolo učenia, ktoré sa nám – či skôr svojim študentom – snažil sprostredkovať v práci *Prvky filozofickej etiky* Vandrák. Podľa viacerých interpretov Vandrákovej práce ide totiž skôr o deontologický model etiky, ktorý je silno ovplyvnený Kantovým a Friesovým filozofickým učením. Vo filozofii je pritom známou skutočnosťou, že práve kantovská etika je v ostrom protiklade k etike sókratovskej, ako na to upozornila napríklad Martha Nussbaumová (2003). Predpokladáme však, že u niektorých interpretov Vandráka sa odzrkadľuje predsudok založený na skutočnosti, že Vandrák absolvoval štúdiá v „Jene, ale navštívil aj univerzity v Halle, Göttingene a Tübingene“ (Mészáros, 1984, s. 741), kde sa zoznámil s názormi Kanta. Takým interpretom je napríklad Rudolf Dupkala, ktorý v jednom zo svojich príspevkov tvrdil: „Niet pochybnosti o tom, že Vandrák bol pri koncipovaní tejto etiky ovplyvnený predovšetkým Kantom a Friesom“ (Dupkala, 2004, s. 92). Postupom času toto – nepochybne správne – presvedčenie autora neopustilo, práve naopak, ešte viac ho zdôraznil, keď tvrdil, že „Vandrák – ako to

dokladá jeho práca *A philosophiai ethika elemei (Elementy filozofickej etiky)* – sa s Kantovou etikou takmer epigónsky identifikuje“, pretože „názory Vandráka až nápadne pripomínajú stanoviská Kanta vyjadrené v jeho *Kritike praktického rozumu*“ (Dupkala, 2006, s. 95). Zrejme je však v tomto konštatovaní dôležité ono slovo „takmer“, keďže v jednom zo svojich skorších príspevkov venovaných Vandrákovi Dupkala pripustil, že jestvujú „aj témy, ktoré Vandrák reflektuje iným spôsobom ako Kant“ (Dupkala, 2004, s. 93).

Naším úsilím nie je vyvracať nespochybniteľný Kantov a Friesov vplyv na Vandrákovo myslenie. Skôr nás interesuje možnosť textuálneho prístupu k Vandrákovej práci, bez snahy ohýbať jej interpretáciu okolo skutočnosti, ktorá sa vzťahuje na jeho štúdiá a filozofické názory, s ktorými sa počas nich stretol. Povedané fenomenologicky, práve vďaka „uzátvorkovaniu“ onoho predsudku budeme môcť tvrdiť napríklad to, že Vandrák sa – v niektorých momentoch – od kantovského vplyvu dištancuje a jeho stanoviská pripomínajú skôr stanoviská filozofii umenia života či estetiky existencie. Jedným z takých momentov je Vandrákovo pozitívne ocenenie inovatívnosti a originality v etike, ktoré sú nevyhnutne v určitej fáze porušovaním alebo aspoň problematizovaním etablovaného pravidla. Toto ocenenie dokladá § 25 jeho práce, ktorý je autormi, identifikujúcimi Vandráka najmä ako kantovca, systematicky prehladaný. Ak by sme to povedali dnešným slovníkom, Vandrák v tomto paragrafe po infantilných a konvenčných etických subjektoch uvažuje o takých etických subjektoch, ktoré nazývame reflexívnymi. Píše, že práve „od nich vlastne prichádza skutočný život. Tito si totiž želajú vidieť svojimi vlastnými očami, nasledovať svoje vlastné presvedčenie a byť posudzovanými podľa svojich vlastných cností“ (Vandrák, 1999, s. 192).

Čo iné, než náznak originality totiž znamená to, že títo ľudia chcú vidieť svojimi vlastnými očami? Neznamená nasledovanie svojich vlastných presvedčení v etike moment individualizmu? A keďže ide o etiku, neohlasuje želanie byť posudzovaným podľa svojich vlastných cností popretie kantovskej univerzálnosti? V univerzalistickej etike nemôžu existovať „svoje vlastné cnosti“, to znamená cnosti, ktoré sa líšia od vlastných cností inej osoby. Cnosť je v univerzalistickej predstave cnosťou za každých okolností a nie je možné vysloviť

Byť Európanom. Estetizácia etiky Andreja Vandráka

súd, podľa ktorého jestvujú „moje vlastné cnosti“. Takáto predstava je bližšia filozofiám etického egoizmu, než Kantovi.

Preto tvrdíme, že citovaný paragraf do značnej miery komplikuje predstavu o Vandrákovom epigónstve. Citovaný paragraf ďalej pokračuje pozitívnym ocenením týchto reflexívnych etických subjektov. Vandrák v ňom píše: „Títo sú ľuďmi pokroku, v službe pravdy a dobra, krásy a slávy alebo aspoň niečoho nového, vynikajúceho, hoci treba priznať, že práve pre toto sú veľakrát narušiteľmi mieru a zvyku“ (Vandrák, 1999, s. 192). Aj v tomto ocenení sa zrkadlí Vandrákov pozitívny postoj k originalite či inovativnosti, ktoré sú skôr estetickými než etickými atribútmi a pritom sa vzťahujú na individuálnu etiku. Originalita a inovativnosť sú významné pre romantické umenie a spolu s individualizmom v etike aj pre už spomínaného Rortyho a sókratovsko-foucaultovský variant estetiky existencie, ktorá však napriek inherentnému individualizmu predstavuje vzorotvornú pôsobnosť, inšpiratívnosť, to čo by sme mohli nazvať pojmom „vkusu“, pretože podľa Gadamera „vo vlastnom pojme vkusu spočíva, že sa nemáme slepo podriaďovať a prosto iba napodobňovať priemerné vládnuce kritériá a vybrané vzory. Vzor a príklad síce v oblasti estetického vkusu plnia prednostnú funkciu, avšak, [...] nie na spôsob napodobenia, ale nasledovania“ (Gadamer, 2010, s. 54). S touto predstavou vkusu, ktorý Gadamer (2010) predstavuje nielen ako estetický ale aj pôvodne etický pojem, korešponduje aj uvedená Vandrákova predstava, podľa ktorej sú reflexívne inovatívne etické subjekty tými, ktoré prinášajú niečo nové. Mohli by sme povedať, že práve oni disponujú vkusom, ktorý neznamená napodobňovanie vzorov, ale skôr nasledovanie vzorov v zmysle razenia si vlastnej cesty stávania sa vzorom.

To, že bol tento – u Vandráka prítomný – moment významným pre estetiku existencie v sókratovskom myslení, možno doložiť konkrétnym príkladom z Epiktétových *Rozpráv*, v ktorých spolubesedníkovi hovorí, že „ty sa musíš starať o to, ako by si sa pripodobnil ostatným ľuďom, tak ako aj nit' sa nechce od ostatných nití ničím výnimočným odlišiť. Ale ja chcem byť oným prúžkom purpuru, nevelkým, ale žiarivým, ktorý ostatným dodáva lesk a krásu“ (Epiktétos, *Diss.* 1.2). Epiktétos ďalej pokračuje: „Čím prospieva purpurový prúžok plášt'u? Čím iným, než že sa na ňom skvie ako purpur a ostatným

Lukáš ŠVIHURA

nitiam je žiarivým vzorom?“ (Epiktétos, *Diss.* 1.2). Táto metafora inakosti estetickej existencie je v sókratovskom myslení identická s vzorotvornou pôsobnosťou a uvedená predstava má podľa nášho názoru blízko k vyššie uvedeným Vandrákovým tvrdeniam. Vandrákova etika teda nie je prísne kantovská. Naopak, jeho úvahy o povinnosti sú popretkávané myšlienkami, ktoré majú blízko k filozofiám estetiky existencie.

Elitárstvo a asketika

Individualizmus v etike, spolu s určitou mierou originality, inovativnosti a vkusu, ktoré sa objavili v jednom paragrafe Vandrákovej práce, nevyčerpávajú dôvody, pre ktoré by sme jeho etiku mohli vnímať ako estetizovanú, teda takú, ktorá má blízko k aktuálnym filozofickým predstavám o estetike existencie a umení života. Podobným momentom, akým je individualizmus v etike, je aj určitá tendencia k elitárstvu, ktorá sa vo Vandrákovom myslení taktiež objavuje, explicitne ale opäť iba na jednom mieste.

Elitárstvo tu však nebudeme chápať ako negatívny pojem, ktorý ako označenie správania sa určitej skupiny ľudí neguje demokratickú rovnosť, ale ako pojem pozitívny, napriek tomu – alebo práve preto – že označuje správanie určitých jednotlivcov, ktorí sa svojím konaním a myslením eticky vyčleňujú z priemeru. Máme tu na mysli individuálnu schopnosť konštituovať seba samých ako také osoby, ktoré sa reflexívne riadia určitými etickými pravidlami. Tým nemyslíme výlučne konvenčne prijaté pravidlá, platné pre aktuálny morálny stav v spoločnosti, ale aj – alebo skôr – etické pravidlá, ktoré si ako pravidlá vedenia života a jednaní s ľuďmi sami títo ľudia stanovili, a ktoré sa snažia dodržiavať a vytvárať tak existenciu, ktorá sa od iných, povedzme napríklad existencií konvenčných etických subjektov líši, je krásna či estetická. Práve preto možno o existencii takých ľudí hovoriť ako o estetickej, pričom estetika existencie sa dosahuje práve individuálnou etickou praxou. Toto naše chápanie elity je opäť raz podmienené foucaultovským chápaním, ktoré sme pripomenuli už v predošlej časti príspevku a teraz ho rekapitulujeme, totiž že „základný cieľ, ktorý táto morálka hľadá, má estetickú povahu. Po prvé bol tento druh morálky

Byť Európanom. Estetizácia etiky Andreja Vandráka

výhradne problémom osobnej voľby. [...] išlo o slobodnú voľbu týkajúcu sa malej elity. Dôvodom takého rozhodnutia bola vôľa žiť krásny život a zanechať ostatným spomienku na krásnu existenciu“ (Foucault, 2010, s. 338).

Pojem „elita“ v spojení s individualizmom by teda v tomto kontexte nemal asociovať negatívne významy, pretože nemožno zabúdať na skutočnosť, že títo ľudia, ktorí sa slobodne rozhodli konštruovať individuálne modely etiky, tak nerobili a nerobia výlučne pre seba. Estetikou existencie nemožno izolovať filozofa, ktorý sa o ňu snaží, od *polis*, v ktorej sa o ňu snaží. Pripomeňme si len Epiktéta, ktorého vyššie citovaná metafora ukazuje, že filozof, estetizujúci svoju existenciu, chce byť vzorom pre ostatných. V estetike existencie ide vždy aj o určitú „vzorotvornú pôsobnosť“, na ktorú sme vyššie taktiež upozornili a práve tieto momenty nám umožňujú o svoju existenciu estetizujúcich jednotlivcov uvažovať ako o elite. Ide totiž na jednej strane o to, že výnimoční ľudia, schopní takejto individuálnej eticko-estetickéj seba-kreácie, môžu slúžiť ostatným ako vzor, ale nemožno tiež prehliadať to, na čo v inom kontexte – vo vzťahu k Rortyho predstave umenia života – upozornil Richard Shusterman: „Projekt radikálne inovatívnej sebakreácie, vyznačujúci sa elitárskou výnimočnosťou, ťažko odporúčať ako všeobecný model estetického života; ako smer, ktorým by sa mali všetci dať vo svojom úsilí o súkromnú dokonalosť a šťastie“ (Shusterman, 2003, s. 395). Ide totiž o to, že nie každý jednotlivec je schopný či ochotný takejto esteticko-etickej sebakreácie, pričom mnohé naznačuje aj skutočnosť, že už v antickej filozofii išlo skôr o výnimočný fenomén založený na slobodnom rozhodnutí malej elity. Práve preto z individualistických etík, ktoré slúžia estetike existencie, nemožno vyvodzovať univerzalistické etické koncepcie. Práve naopak, tieto etiky sú vždy individuálne, sociálne, kultúrne, politicky a historicky podmienené, teda metafyzicky indiferentné.

Podstatné je v našom kontexte to, že analogický prípad predstavuje názor Andreja Vandráka, ktorý sa týka morálneho charakteru. Podľa Vandráka totiž „do tejto bašty ľudskej dôstojnosti dajú iba nemnohí, hoci je otvorená pre každého. Dospieť sem je totiž nielen dielom plynuľej a správnej sebvýchovy, ale aj ovocím majstrovskej – aj keď

Lukáš ŠVIHURA

mnohých odstrašujúcej – námahy a povznesenej – hoci však u mnohých takej trpkéj – rezignácie“ (Vandrák, 1999, s. 205).

Dôležitý aspekt, ktorý naznačuje podobnosť s modelmi estetiky existencie a ktorý sa prelína s individualizmom v etike, súvisí so *seba-výchovou*, na ktorú upozorňuje Vandrák ako na predpoklad morálneho charakteru. Sebavýchova totiž nie je výchova, nie je to pôsobenie iného na prvú osobu, naopak, ide o pôsobenie prvej osoby na seba samú. V tomto zmysle by sme o sebavýchove mohli uvažovať aj ako o individuálne si stanovených pravidlách správania a o snahe o ich dodržiavanie, teda o tom, čo vo vzťahu k analýze antickej estetiky existencie premýšľal neskorý Foucault. Nejde nám tu však ani tak o hľadanie implicitných paralel medzi sókratovským a Vandrákovým myslením (ktoré možno napokon ani objektívne nejstávajú), ako skôr ešte stále o naznačenie toho, že rovnako, ako bola esteticko-etická existencia v antike dôsledkom rozhodnutia malej elity, tak aj u Vandráka je jeho predstava morálneho charakteru ako výsledku jeho etiky pripisovaná iba nemnohým, čo súvisí s už naznačenou objektívnou skutočnosťou, podľa ktorej je nie každý ochotný či schopný realizovať morálny charakter. Tento moment afirmácie elitárstva, ak to tak možno nazvať, približuje Vandrákovo myslenie – podobne ako jeho pozitívne ocenenie individualizmu a inovatívnosti v etike – skôr tomu sókratovskému, než kantovskému. Okrem spomínaného paragrafu 25 Vandrákovej učebnice, aj názor na skutočnosť, že k morálnemu charakteru nedôjde každý, do istej miery komplikuje interpretáciu Vandráka primárne ako kantovca, teda mysliteľa, ktorý sa snaží formulovať explicitne deontologický model etiky postavený na povinnosti. Preto by sme sa skôr než s Dupkalovou tézou o „takmer epigónstve“ stotožnili s miernejším názorom Jany Soškovej, podľa ktorej Vandrák kantovské a friesovské myslenie neponíma „ako motiváciu k epigónstvu, ale skôr ako teoretickú inšpiráciu k vlastnému mysleniu“ (Sošková, 2003, s. 105).

Dôvody, pre ktoré Vandrák predpokladá, že k morálnemu charakteru nedôjde každý, súvisia práve so sebavýchovou, námahou a rezignáciou, čo sú také podmienky morálneho charakteru, ktoré vyžadujú úsilie, zaujatosť, prácu na sebe, gréckym termínom povedané, *επιμέλεια εαυτού*, starosť o seba. Tieto podmienky morálneho charakteru sa

Byť Európanom. Estetizácia etiky Andreja Vandráka

vzťahujú, okrem pôvodných ľudských sklonov, t. j. vášní a inštinktov, aj na radosti a pôžitky, to, čo človeka teší. Nesmieme sa však pomýliť. Vandrákovi v žiadnom prípade nejde o ich elimináciu či potlačenie, práve naopak. Vandrák tvrdí: „Radosti života, radostný pôžitok, nádhery sú tým, po čom tu prahne duša, a keď sa na vec pozrieme biologicky, nie je to nič také, čo by eticky bolo vôbec treba alebo bolo možné zatradiť. Dokonca, tieto zmyslové potreby patria ako nevynechateľné podmienky k plnému, mocnému a krásnemu rozvoju nášho života. Vymretá láska života alebo práve nenávidenie toho, čo potešuje zrak, sluch, etc., vôbec vyhýbanie sa radostnému užívaniu blaha života, sú istými znakmi chorého alebo degenerovaného života. Ti, čo chcú tieto zo života vymazať, podľa Palingenia 'differe hominem signato a marmore nolunt', chcú mať z človeka sochu. Netreba ich vyničiť, ale ich riadiť, nie nimi pohrdáť, ale vážiť ich na správnych váhach, – učí nás potom múdrosť“ (Vandrák, 1999, s. 180). Práve v tom však vo vzťahu k morálnemu charakteru môže spočívať kameň úrazu. Seba-vychovávajúci sa človek musí odhadnúť mieru, ako na to odkazujú váhy vo Vandrákových slovách, vystihnúť zmierlivý stred. Taký človek nepotláča to, čo ho teší, neeliminuje slasti, ale pokúša sa určiť im správny moment a správny rozsah. Inými slovami, hovoríme o seba-kultivácii.

Podstatné je, že táto seba-kultivácia, ktorá spočíva v riadení a ovládaní seba samého, vystupuje rovnako ako tendencia k elitárstvu, či momenty individualizmu, inovatívnosti a originality v etike ako *conditio sine qua non* estetiky existencie už v jej počiatkoch, ako dokladá na mnohých sókratovských filozofiách Foucault. Totiž práve proces, ktorým človek vytvára zo svojho života umelecké dielo, teda estetizuje svoju existenciu, označujeme ako „kultiváciu seba samého“, ktorú možno „charakterizovať tým, že umeniu existencie – *techné tí biú* v najrôznejších podobách – vládne princíp, podľa ktorého je treba „staráť sa o seba samého“ (Foucault, 2003, s. 58). V tomto ohľade však nemožno zabudnúť na podstatný moment, ktorý sa s estetikou existencie spája, pretože podľa Foucaulta „nebolo možné naučiť sa umenie života, *techné tí biú*, bez *askésis*, ktorá musí byť pochopená ako seba-výchova vlastného ja“ (Foucault, 2010, s. 363).

Lukáš ŠVIHURA

Ak je pre estetiku existencie nevyhnutná určitá seba-kultivácia a seba-výchova, ktoré spočívajú v askéze, je potrebné to ozrejmiť. Ako vieme, Foucault nepracuje s pojmom „askéza“ v takom zmysle, v akom tento pojem denotuje kresťanské praktiky odriekania, ale pripisuje mu pôvodnejší, predkresťanský význam v zmysle „cvičenia sa“. Preto vo svojich prednáškach, publikovaných *post mortem*, uviedol nasledovné: „Pod asketikou rozumiem súbor viac či menej koordinovaných cvičení, ktoré sú k dispozícii jednotlivcom, a ktoré sú im odporúčané, a navyše povinné na základe nejakého morálneho, filozofického či náboženského systému, ako prostriedok na dosiahnutie určitého duchovného cieľa“ (Foucault, 2012, s. 402). Cvičeniami Foucault nemyslí primárne cvičenia fyzické, aj keď nemožno vylúčiť somatické cvičenia, skôr po vzore Pierra Hadota uvažuje o cvičeniach mentálnych či duchovných (Hadot, 1999). Asketika v kontexte estetiky existencie teda nedenotuje odriekanie, ale konkrétne *etický prax* nevyhnutnú na dosiahnutie estetickej existencie.

Dôkazom, že k tomuto mysleniu má opäť blízko aj filozofia Andreja Vandráka, je nasledovný citát, v ktorom Vandrák tvrdí, že „tejto seba-výchove si želá slúžiť celá etika; tejto má podobným spôsobom slúžiť celá *prax* [kurziva – L. Š.] cnosti (asketika)“ (Vandrák, 1999, s. 189). Asketiku teda Vandrák chápe prakticky, podobne ako sókratovstvom poznačený Foucault. Aj keď nepopierame, že Vandrák sa usiluje (čo neznamená, že sa mu to v plnej miere darí) formulovať etiku, v ktorej má centrálné miesto povinnosť, môžeme pokojne interpretovať jeho filozofické stanovisko takým spôsobom, že asketika je praktickým predpokladom dosahovania estetickej existencie. Ak sa totiž na Vandrákov text pozrieme hermeneuticky, musíme vziať vážne jeho ocenenie „reflexívnych“ etických subjektov, na ktoré sme sa odvolávali v predošlej časti tejto práce, a podľa ktorého práve oni si želajú „byť posudzovanými podľa svojich vlastných cností“ (Vandrák, 1999, s. 192). Ak sú ale cnosti týchto subjektov individuálne, ak platí aj to, že *prax* cnosti má slúžiť seba-výchove, a ak vieme, že seba-výchova a seba-kultivácia sú prostriedkami dosiahnutia estetickej existencie, potom je zaujímavé sledovať prelinanie Vandrákovho a sókratovsko-foucaultovského myslenia aj v chápaní asketiky, teda praktickej etickej činnosti, ktorá slúži estetike existencie.

Byť Európanom. Estetizácia etiky Andreja Vandráka

Estetizácia etiky: aktuálny Vandrák

Doposiaľ analyzované momenty Vandrákovej práce (individualizmus, inovatívnosť a originalita v etike, elitárstvo a asketika) umožňujú časť jeho etiky interpretovať ako estetizovanú, umožňujú ju interpretovať ako estetiku existencie. Zásadná je pritom najmä skutočnosť, že (predovšetkým v prvej časti, venovanej všeobecnej etike) vo Vandrákovej učebnici etiky sa permanentne prelína etické s estetickým, dobré s krásnym, a to aj v explicitných Vandrákových formuláciách. To, spolu s analyzovanými momentmi, dokazuje, že Vandrák svoju etiku estetizuje. Zrejme to platí aj naopak, totiž že svoju etiku etizuje, je preto zložité naznačiť priamu demarkáciu medzi etikou a estetikou.

V každom prípade, tvrdenie, že Vandrák svoju etiku estetizuje, dokladajú viaceré skutočnosti, počnúc jeho ocenením inštinktov a sklonov srdca, pretože tie sú prvým arbitrom toho, čo človek pokladá za hodnotné (Vandrák, 1999). Axiologicko-etická problematika tak musí stavať na skúmaní estetických atribútov, ktoré primárne zakladajú axiosféru. To, že práve v uvedenom ocenení nachádzame prelínanie estetického a etického, si všimla aj Jana Sošková, keď tvrdila: „Spojenie estetického a etického môžeme najlepšie identifikovať prostredníctvom inštinktov, ktoré [Vandrák – L. Š.] diferencuje a hierarchizuje“ (Sošková, 1999, s. 27).

Ocenenie inštinktov však nie je jediným ďalším aditívom k už analyzovaným momentom dokladajúcim estetizáciu Vandrákovej etiky. Možno uviesť napríklad aj nasledovnú Vandrákovu formuláciu, podľa ktorej „v etike nie je otázkou to, či sa človek cíti dobre alebo zle, ale akým sa javí“ (Vandrák, 1999, s. 180). Ak by sme nechceli odvážne tvrdiť, že sa tu zrkadlí afirmácia machiavellizmu, mali by sme sa zamyslieť nad týmto esteticko-etickým konštatovaním. Vandrák tu totiž nepostuluje ontologické tvrdenie, podľa ktorého by z hľadiska etiky bolo podstatné, akým človek je, on postuluje estetické tvrdenie, podľa ktorého je v etike podstatné, akým sa človek javí, čo je ešte zdôraznené zmenou písma. Inak povedané, toto konštatovanie je *aisthetické*, pretože nám umožňuje sa pýtať, ako takého etického človeka vníma. A keď už sme pri vnímaní, hovoríme o *aisthēsis*, fundamente každej estetikej tematiky. Etika sa tu opäť raz prelína s estetikou.

Lukáš ŠVIHURA

Je teda zrejme, že tak ako o etike, ani o estetike v tomto zmysle nehovoríme ako o teoretickej disciplíne. „Vandrákovo uvažovanie smeruje nie k zamýšľaniu sa nad estetickým svetom, ale k zdôrazneniu *TVORBY* estetického sveta, k praktickému činu, k umeleckej tvorbe, k estetickému správaniu“ (Sošková, s. 1999, s. 25). Analogicky Vandrákove intencie premýšľa aj Mészáros, podľa ktorého Vandrák akcentuje to, „že krásno a ostatné estetické kvality sú vyjadrením spoločensko-lidskej podstaty nielen v umeleckých výtvoroch, ale aj (a najmä) v konkrétnych spoločenských vzťahoch, morálnych charakteroch“ (Mészáros, 1984, s. 750). Túto estetizáciu etiky možno vyčítať už v úvodných pasážach *Prvkov filozofickej etiky*, kde Vandrák (1999) uvažuje napríklad o kráse ľudskej duše, nie o jej добрote. A ako sókratovsky a predsa mimoriadne aktuálne znie aj vyjadrenie z inej Vandrákovej práce, podľa ktorého túžba po estetickom „*estetický charakter vnáša do všetkých sfér tam, kde je človek umeleckým tvorom a zároveň aj umeleckým výtvorom*“ (Vandrák, 1879, s. 6, cit. podľa Sošková, 1999, s. 34–35).

Všetky tieto doklady estetizácie Vandrákovej etiky z neho robia anticipujúceho, aktuálneho a inšpiratívneho filozofa aj dnes, v časoch, kedy je téma estetických podôb individuálnych etik mimoriadne aktuálna. Táto aktuálnosť je filozoficky nevyhnutná. Dnes totiž nemožno uvažovať o všeobecnej platnosti rigidných metafyzických etických pravidiel, ak sme na dennej báze konfrontovaní s permanentnou zmenou. Nemôžeme akceptovať formalistické etické systémy, ak sa našou bazálnou skúsenosťou stala vše-prestupujúca kontingencia (Rorty, 1996). Dnes nie je prípustná optika axiologického monizmu, ak sme pod vplyvom charakteru meniacej sa a kontingentnej reality konfrontovaní s mnohými axiologickými konfliktmi, inter-, ako aj intrarolovými. Je však zrejme, že človek potrebuje pre svoje bytie vo svete určitú mieru pravidiel, istú mieru seba-konštitúcie, seba-formovania a seba-kultivácie. Práve tu sa ohlasuje potenciálny úspech estetických etik, ktoré sa formujú individuálne, pre seba, hoci aj ako forma životného štýlu.

Problém estetiky existencie však nie je sám o sebe jednoznačný a možno k nemu pristupovať rôzne. Oľga Sisáková sa v jednej zo svojich štúdií k tejto téme oprávnenne pýta: „Ak problém estetiky existen-

Byť Európanom. Estetizácia etiky Andreja Vandráka

cie predbežne vyberieme z foucaultovského výkladu a oslobodíme ho aj od idolov fitness kultúry, čo potom znamená? Civilizačne vyššiu kvalitu existencie v spoločnosti relatívneho blahobytu, život ako zážitok, ako umelecké dielo, či azda artistiku, t. j. vysokú mieru formálneho ovládania života, alebo afirmatívny spôsob existencie?“ (Sisáková, 2016b, s. 437). My sme si v predchádzajúcom texte zvolili práve foucaultovskú interpretáciu, pretože práve tá nám umožnila Vandrákovu etiku interpretovať ako takú, ktorá je viac filozoficky než všeobecne kultúrne relevantná, aj keď ani jej filozofiu transcendujúca, teda kultúrna relevancia, nie je úplne stratená.

Popísané momenty Vandrákovej estetickej etiky, napríklad elitárstvo v prepojení na etickú prax, asketiku, sú inšpiratívne aj pre súčasné myslenie, a to nielen také, ktoré je ovplyvnené Foucaultom. O podobných aspektoch totiž dnes uvažuje napríklad Peter Sloterdijk, ktorému sa z domácich autorov v poslednom období (práve v súvislosti s témou procesov estetizácie existencie) venuje Oľga Sisáková, ktorá vo viacerých svojich prácach interpretuje Sloterdijkovu filozofickú predstavu *homo repetitivus* či *homo immunologicus*, človeka, ktorý vďaka cvičeniu, askéze, vytvára skutočnú etickú diferenciu (Sisáková 2014; 2016a). „Etická diferencia nepredstavuje antropologickú diferenciu, nepredstavuje zvláštny dar či nadbytok, nie je daná charizmou či iracionálnou výnimkou, vzniká vďaka opakovaniu, schopnosti vzdať sa doterajšieho návyku a aktivitou, cvičením, askézou, individuálnym úsilím rozvinúť život na vyššom stupni. Vzniká ako pozitívna civilizačná forma predstavujúca opak alebo prekročenie zvyčajného v živote. Utvára sa v odvrátení askétov, svätých, mudrcov, filozofov, umelcov a disidentov od triviálnych a priemerných foriem existencie“ (Sisáková 2016a, s. 146). Cvičiaceho človeka, askétu v popísanom zmysle by sme mohli pochopiť práve ako model elitného správania – elitného na jednej strane v tom, že predstavuje skôr výnimku ako pravidlo a teda nie je prístupné všetkým, na druhej strane v tom, že vďaka vytváraniu reálnej etickej diferencie môže slúžiť ako vzor ostatným.

Aktuálny filozofický záujem, reflektovaný v prácach Sloterdijka a u nás u Sisákovej, sa zameriava okrem iného na túto predstavu estetickej existencie – existencie ako výnimky, avšak výnimky etickej. V podobnom duchu možno premyslieť aj inšpiratívne pasáže napísané

Lukáš ŠVIHURA

Vandrákom takmer o dve storočia skôr, jednak tie, ktoré implicitne poukazujú na nemožnosť všeobecnej realizácie morálneho charakteru, ako aj tie, ktoré explicitne obhajujú individualizmus a originalitu v etike. Či už o estetike existencie uvažujeme sókratovo-foucaultovsky, alebo napríklad sloterdijkovsky, v každom prípade je zaujímavou skutočnosťou, že podobne uvažoval na niektorých miestach svojej práce aj prešovský filozof Andrej Vandrák, a to ešte predtým, než sa téma etiky ako estetiky existencie stala takou aktuálnou. Preto sa Mészáros nemýlil, keď konštatoval určitú ambivalenciu, týkajúcu sa Vandrákovho myslenia, totiž že jeho dielo „jednak sa javí ako bežné epigónstvo protestantských učiteľov teológie a filozofie, jednak ukrýva v sebe mnohé podnety pre (post)moderné myslenie“ (Mészáros, 1995, s. 698). Preto sa nemýlila ani Sošková, keď tvrdila, že Vandrákovo čítanie Kanta, jeho posuny, modifikácie a opustenia určitých záverov boli „anticipačné, prezieravé, a čo je zaujímavé, vyzerajú byť veľmi ‚súčasné‘ a ‚aktuálne‘“ (Sošková, 2013, s. 33). Sošková sa napokon nemýlila ani v tom, že práca Andreja Vandráka „svedčí o modernom európskom myslení, na tradíciu ktorého by sme mohli nadväzovať i v súčasnosti“ (Sošková, 2003, s. 103).

Namiesto záveru: Byť Európanom

Analýza a interpretácia Vandrákovej práce *Prvky filozofickej etiky* ukazuje, že v niektorých momentoch jeho etika nie je explicitne kantovsko-friesovská, ako sa zvyčajne predpokladá, ale že obsahuje aj elementy, ktoré by sme mohli nazvať sókratovo-foucaultovské, aj keď tie foucaultovské mohli byť u Vandráka pochopiteľne iba anticipované. To sme sa v predchádzajúcom texte snažili demonštrovať na príkladoch individualizmu, inovatívnosti a originality v etike a na elitárstve a asketike, ktoré zavrhuje takmer permanentné prelínanie etického a estetického, dobrého a krásneho vo Vandrákových formuláciách. Ak ale akceptujeme, že Vandrák pripisuje dôležité miesto povinnosti vo svojej etike, a že vplyv Kanta a Friesa je v jeho diele evidentný, implikuje to určitú schizofrenickú predstavu. Je totiž zrejme, že z axiologického hľadiska, najmä z hľadiska kompatibility hodnôt pravdepodobne nemožno byť súčasne kantovcom a súčasne sókra-

Byť Európanom. Estetizácia etiky Andreja Vandráka

tovcom. Na výber je potom niekoľko možností explanácie: buď je Vandrák vyslovene kantovcom a friesovcom a naša predošlá interpretácia je defektná. Alebo je Vandrák sókratovcom a defektné sú interpretácie tých, ktorí ho označujú práve ako kantovca a friesovca. Alebo je Vandrák originálnym mysliteľom, ktorý sa vyhol tejto extrémnej bipolarite a dokázal zužitkovať rôzne filozofické tradície, ktoré sám obohatil a posunul ich ďalej takým spôsobom, aby sa vyhol inkompatibilitate, ktoré by zo striktného uplatnenia jednej alebo druhej pozície nevyhnutne vyplývali. Zastávame ten názor, že najbližšie k pravde bude mať posledne uvedená možnosť.

V tomto zmysle musíme podotknúť, že nám ani tak nejde o spor medzi kantovstvom a sókratovstvom, ako o poukázanie na to, že Andrej Vandrák bol svojimi názormi tým, koho by sme mohli označiť ako filozofického Európana. Byť Európanom totiž v našom ponímaní neznamená ani tak byť súčasťou určitého geografického priestoru. Skôr to znamená byť inherentnou súčasťou špecifickej filozofickej a religióznej, *ipso facto* hodnotovej tradície. Tradície, do ktorej takmer *ab origine* patrí aj myslenie, ktoré by sme mohli označiť ako eticko-estetické. Myslenie, ktoré nielen určovalo charakter filozofovania od pôsobenia Sókrata až po neskorú stou, ale ktoré určovalo aj charakter postmodernej filozofie v diele mnohých kontinentálnych, ale prekvapivo aj amerických mysliteľov, zvlášť pragmatistov a neopragmatistov. A je to aj myslenie, ktoré je aktuálne do dnešných dní a ktoré má obrovský potenciál v čase našej esenciálnej etickej neukotvenosti, v čase bez existencie transcendentného garanta zmyslu nášho konania.

Takým filozofickým Európanom bol aj prešovský mysliteľ, Andrej Vandrák. Toto konštatovanie znamená pre nás dnes viac než len konštatovanie faktu, alebo, ak chceme byť opatrnejší, autorovho názoru. Toto konštatovanie totiž obsahuje imanentný odkaz na *hodnoty*, ktoré sa s európskou filozofiou – aj v esteticko-etickom myslení – spájajú. Znamená totiž, že prešovský filozof Andrej Vandrák nám dnes môže slúžiť ako príklad takých osobností, ktoré nás, prešovských filozofov, svojím myslením hodnotovo a duchovne situujú do Európy. A my, nadväzujúc tematicky na nich, dokazujeme, že – filozoficky vzaté – sme rovnakými Európanmi.

Lukáš ŠVIHURA

Túto banálnu skutočnosť považujeme za potrebné akcentovať v čase, kedy sa vo verejnom diskurze často popiera naša európska identita a verejnosť sa začína svojim myslením prikláňať k ideám totalitných režimov. Režimov, v ktorých prevláda slepá a hluchá kolektivitá nad slobodnou individualitou, infantilnosť a konvenčnosť nad reflexivitou, a firmovanie *statu quo* nad inovatívnosťou a originalitou, kde elity neslúžia ako vzor esteticko-etického správania pre ostatných, ale kde je ich účelom mocenské pôsobenie, a kde askéza neslúži záujmom individuálnej kultivácie, ale kolektívneho podrobenia jednotlivca.

Ako sme mohli vidieť, Andrej Vandrák takto nepremýšľal. Naopak, svojím myslením predstavuje – povedané spolu s Epiktétom – onen prížok purpuru. Prížok, ktorý chce slúžiť svojim vzorom aj dnes. Prížok, ktorý by sa vynímal v každej mase totalitnej šedi, tak kontrastujúcej s leskom eticko-estetických európskych hodnôt. Prížok, ktorý sa – na naše potešenie – zaskvel takmer pred dvesto rokmi u nás doma, v Aténach nad Torysou.

Príspevok je výstupom riešenia projektu VEGA č. 1/0481/15, „Projekt etetizácie existencie v súčasnej filozofii a kultúre“.

Mgr. Lukáš Švihura

Inštitút filozofie

Filozofická fakulta PU v Prešove

17. novembra 1

SK-080 78 Prešov

Slovensko

lukas.svihura@smail.unipo.sk

Použitá literatúraDOHMEN, J. (2003): Philosophers on the „Art-of-Living“. In: *Journal of Happiness Studies*, 4/4, s. 351–371.DUPKALA, R. (2004): Oblas Kantovej praktickej filozofie na ev. kolégiu v Prešove. In: L. Belás (ed.): *Kant a súčasnosť*. Prešov: FF PU, s. 88–96.

Byť Európanom. Estetizácia etiky Andreja Vandráka

- DUPKALA, R. (2006): K problematike miesta a významu etiky vo filozofickom myslení na Slovensku v prvej polovici 20. storočia. In: V. Gluchman a kol.: *Morálka minulosti z pohľadu súčasnosti (Slovensko v európskom a svetovom kontexte konca 19. storočia a prvej polovice 20. storočia)*. Prešov: FF PU, s. 93–105.
- EPIKTÉTOS (1972): *Rukojet'. Rozprawy*. Praha: Svoboda.
- FOUCAULT, M. (2003): *Dějiny sexuality III: Péče o sebe*. Praha: Hermann & synové.
- FOUCAULT, M. (2010): O genealogii etiky: Nástin rodičoho se dila. In: H. L. Dreyfus & P. Rabinow (eds.): *Michel Foucault: Za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*. Praha: Hermann & synové, s. 337–371.
- FOUCAULT, M. (2012): *Hermeneutika podmiotu. Wykłady z Collège de France 1981/1982*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- GADAMER, H.-G. (2010): *Pravda a metoda I. Nárys filozofické hermeneutiky*. Praha: Triáda.
- HADOT, P. (1999): *Philosophy as a Way of Life. Spiritual Exercises from Socrates to Foucault*. Oxford: Blackwell.
- MÉSZÁROS, O. (1984): Filozofia Andreja Vandráka. In: *Filozofia*, 39/6, s. 741–755.
- MÉSZÁROS, O. (1995): Steiner a Vandrák – dva pokusy o estetický svetonáhľad. In: *Filozofia*, 50/12, s. 693–699.
- NUSSBAUMOVÁ, M. C. (2003): *Křehkost dobra. Náhoda a etika v řecké tragédii a filosofii*. Praha: OIKOYMENH.
- RORTY, R. (1996): *Nahodilost, ironie, solidarita*. Praha: Pedagogická fakulta UK v Praze.
- SHUSTERMAN, R. (2003): *Estetika pragmatizmu. Krása a umenie života*. Bratislava: Kalligram.
- SISÁKOVÁ, O. (2014): „Musíš meniť svoj život – k novej antropológii Petra Sloterdijka. In: *Filozofia*, 69/10, s. 859–868.
- SISÁKOVÁ, O. (2016a): Antropologické a axiologické východiská Sloterdijkovej koncepcie antropotechnik. In: L. Flachbartová, O. Sisáková & V. Suvák: *Starosť o seba: Antické problematizácie života a súčasné myslenie*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, s. 109–170.

Lukáš ŠVIHURA

- SISÁKOVÁ, O. (2016b): Estetika existencie: umenie, či étos individuálneho života? In: *Filozofia*, 71/6, s. 437–449.
- SOŠKOVÁ, J. (1999): Estetika ako filozofia cieľov v chápaní Andreja Vandráka. In: J. Sošková (ed.): *Studia aesthetica III. Kapitoly k dejinám estetiky na Slovensku II*. Prešov: FF PU, s. 23–40.
- SOŠKOVÁ, J. (2003): Filozofická estetika na evanjelickom kolégiu v Prešove v 19. storočí. In: A. Mészáros (ed.): *Iskolai filozófia Magyarországhon a XVI–XIX. században. Školská filozofia v Uhorsku v XVI. – XIX. storočí*. Bratislava: Kalligram, s. 105–110.
- SOŠKOVÁ, J. (2013): M. Greguš versus A. Vandrák. Dve podoby chápania Kantovej estetiky a etiky v Prešove v 19. storočí. In: E. Belás, P. Kyslan & S. Zákutná: *10. kantovský vedecký zborník*. Prešov: FF PU, s. 23–33.
- VANDRÁK, A. (1879): Az esztetikai világ lényege a culturalis fontosságá. In: *Eperjesi Evert. Ker. Collegium Értesítője az 1878/g-ik Isk. Évről*. Eperjes: Eperjesi bankgyulet könyvnyomdájában.
- VANDRÁK, A. (1999): Prvky filozofickej etiky. In: R. Dupkala & P. Kónya (eds.): *Antológia z diel profesorov prešovského evanjelického kolégia I. Filozofia*. Prešov: Manacon, s. 170–232.